

Den aristoteliske tradition – Er den der? Hvad er den? Hvorfor?¹

af Sten Ebbesen

Center for den Aristoteliske Tradition

Aristoteles var som bekendt elev af Platon, som skrev dialoger, og hán var elev af den Sokrates der skal have tilbragt sit liv med i fuld offentlighed at diskutere svære spørgsmål med andre mennesker. Det blev et grundtræk i Aristoteles' måde at drive videnskab på at der skal diskuteres: man fremlægger ikke bare som en religiøs profet sit eget bud på hvordan verden hænger sammen og kræver at det skal folk tro på. Meget tyder på at Aristoteles endog i det mindste i en fase af sit liv har set al videnskabelig-filosofisk aktivitet, herunder formidling af erhvervede indsigter, grundlæggende som en diskussion.

På den anden side var Aristoteles tydeligt imponeret af geometrikerens høje abstraktionsniveau og deres aksiomatisk-deduktive måde at fremlægge deres resultater på, hvor der – i hvert fald så længe beviset er ved at blive ført – ikke er plads til diskussion. Begge sider af Aristoteles skulle få stor betydning for den meget betydelige ingrediens i vestlig kultur som vi kan kalde "den aristoteliske tradition".

Med lidt hjælp fra den gamle mester selv har jeg formuleret tre spørgsmål om denne tradition: *Er den der? Hvad er den? Hvorfor?*

1. Er den der?

At en aristotelisk tradition i en eller anden forstand *er* tilstede i vore dage kan man tydeligst aflæse af vores sprog, som er spækket med udtryk som stammer fra hans skrifter eller fra senere tiders åndsarbejde i perioder hvor hans skrifter var det selvfølgelige grundlag.

1. Denne artikel er en ganske let revideret gengivelse af en forelæsning holdt på Københavns Universitet den 14.9.2011 i forbindelse med forfatterens tiltrædelse af et professorat i græsk og latin med særlige opgaver inden for den aristoteliske tradition. Litteraturhenvisninger er holdt til et minimum, primært til dansksprogede værker.

Nogle ord har helt tabt forbindelsen til den oprindelige filosofisk-videnskabelige anvendelse. Der er ikke megen filosofi i homogeniseret mælk, men *homogeneous* "ensartet" er faktisk et aristotelisk fagord som kom til Vesteuropa i middelalderen.

Andre ord ligger tættere på den oprindelige anvendelse. Tag fx en *maksime* – en grundsætning. Ordet kommer af *maxima (propositio)* en "største sætning", dvs en sætning der i overført forstand rummer en hel masse andre, som man ved dens hjælp kan udlede. Det var romeren Manlius Boethius der omkring år 510 i en aristotelisk filosofisk sammenhæng fandt på at oversætte det græske ord *ἀξίωμα* på den måde, det ord som vi også har som direkte lån i formen *aksiom*. Mens *aksiomet* stadig bruges som teknisk term i videnskabsteoretisk sammenhæng, er *maksimen* blevet en uteknisk betegnelse for sætninger af særlig fundamental betydning.

Endelig, og vigtigst, er der de ord der kommer parvis som modsætninger og er med til at strukturere hele vores tænkemåde: *virkelig* versus blot *mulig*, som også i latinsk dress optræder som *aktuel* versus *potentiel*. *Væsentlige* træk versus *tilfældige* træk ved noget, *formel* versus *materiel*, *kvalitativ* versus *kvantitativ*, *relativ* versus *absolut*, *abstrakt* versus *konkret*.² Alle disse ord og mange, mange flere til er enten gengivelser af græske ord som Aristoteles gjorde til tekniske termer eller ord som aristotelisk funderede filosoffer i tidens løb har indført for at komplettere hans tekniske ordforråd. Netop ved at de kommer i modsætningspar er de med til at strukturere vores opfattelse af verden.

Jeg ønsker ikke hermed at sige at vores verdensopfattelse er en simpel refleks af vores sprog – den slags forsøg på at afskaffe den ydre verdens selvstændighed og blot gøre den til skygge af sproget har jeg aldrig kunnet forlige mig med. Hvad jeg derimod vil hævde er at i og med at man i Vesteuropa i middelalderen blev vænnet til at tænke i aristoteliske baner og bruge både gamle og nyskabte ord til at udtrykke sin aristotelisk prægede opfattelse af verdens struktur, og i og med at denne måde at tænke på i nyere

2. *Virkelig* gengiver *actualis*, mens *mulig* gengiver både *possibilis* og *potentialis*. De latinske adjektiver *actualis* og *potentialis* er afledninger af substantiverne *actus* og *potentia*, der gengav Aristoteles' *ἐνέργεια* og *δύναμις*. På samme måde gengiver *væsentlig* og *tilfældig* de latinske adjektiver *essentialis* og *accidental*, afledte af *essentia* og *accidens*, der oversætter Aristoteles' *οὐσία* og *συμβεβηκός*. *Formel* er en tilpasning af *formalis*, *materiel* af *materialis*, atter adjektiver dannet til at matche aristoteliske substantiver: *εἶδος/forma*, *ὑλη/materia*. Ordene *kvalitet* (lat. *qualitas*) og *kvantitet* (*quantitas*) er kalkeret over Aristoteles' *ποιότης* og *ποσότης* (det første dog allerede indført af Platon i *Theaitetos* 182a), de tilhørende adjektiver er middelalderlige. Modsætningsparrene *relativus* – *absolutus* og *concretus* – *abstractus* er middelalderlige, omend ordene har en ældre forhistorie.

tid spredte sig fra nogle få lærde til hele befolkninger, medførende ordene for det tænkte, så står vi i dag med en stor aristotelisk arv i vores tanke og sprog, som de færreste af os er bevidste om.

Så der er en aristotelisk tradition i den forstand at noget aristotelisk gods er blevet overtraderet. Men hvad er den ældre historiske realitet bag nutidens situation?

Ja, Aristoteles' peripatetiske skole i Athen fortsatte som institution i godt tohundrede år, og derudover var der indtil 200-tallet efter Kristus filosofilærere som averterede sig selv som peripatetikere. Længe var der også andre retninger at vælge mellem – stoicisme, epikuræisme, skepticisme, kynisme –, men i senantikken forenedes næsten alle om at have Platon som den store ledestjerne. Der var bare det at siden hans tid var der fremkommet filosofiske discipliner som man ikke kunne undvære, men som han i bedste fald kun tåget havde antydnet.

Altså måtte Platon have en hjælper. Det blev Aristoteles. Ikke mindst kunne han levere den logik hans lærer havde glemt at skrive, og som efter at Aristoteles havde opfundet den var blevet et uundværligt element i en ordentlig uddannelse. At Platon og Aristoteles var rygende uenige i spørgsmålet om hvad der grundlæggende er til, det måtte man tage med. Netop ved at læse Aristoteles, der havde været så tæt på mesteren, kunne man få en klar fornemmelse for hvad der egentlig stod på spil i spørgsmålet om hvorvidt man behøver antage at der findes platonske ideer.

Da klokken var ved at løbe ud for antikken, var filosofiundervisning, som det altid havde været tilfældet, noget der primært foregik på græsk, selv i den latinske halvdel af det romerske imperium.

Ved et Guds held var der i det tidlige 6. århundrede en filosofiinteresseret romersk senator som – måske fordi græskkundskaber var i aftagende blandt den vestromerske elite – besluttede sig for at skabe et up-to-date latinsk bibliotek af filosofiske grundtekster med kommentarer og indledninger efter græsk mønster. Manden var Anicius Manlius Severinus Boethius, konsul i år 510. Konsulatet var på den tid en ærespost, der mest krævede at man spenderede penge på offentlige lege, holdt taler og gik til cocktail

parties. Men den slags er nu også tidskrævende. Ikke desto mindre lykkedes det Boethius i sit konsulatsår at få skrevet en kommentar til Aristoteles' *Kategorier*.³

Til al lykke for eftertiden startede han med det basale, en oversættelse af Aristoteles' logik med tilhørende kommentarer og indføringer. Senere skulle Platon komme, men det blev aldrig til noget, for Boethius var også (som sit store forbillede Cicero næsten 600 år tidligere) indblandet i politik, og omkring 525 kostede det ham livet i en alder af ca. 45 år.

Boethius' verden brød sammen få år efter som følge af en uheldig kombination af de germanske kongerigers overtagelse af Vestrom og Østroms forsøg på at genvinde det tabte. For filosofien starter der virkelig en mørk periode i Vesteuropa, og Østrom kom hurtigt med på unoderne.

En lille smule solskin begyndte der at skinne i både øst og vest omkring år 800, men vi skal hen til slutningen af 1000-tallet før der er mange solskinstimer, og sjovt nok flest i occidenten. Boethius' oversættelser og hjælpeskrifter kommer frem af glemslen og bliver grundbøger i den undervisning der bliver givet i det ny Athen: Paris.⁴

I Paris opstår et nyt erhverv som videnskabsmester. Hos sådan en mester kunne man ikke lære noget som helst normalt arbejde, man lærte hverken at producere varer, at slås eller at administrere. Man kunne kun lære at forstå filosofisk-videnskabelige tekster og diskutere filosofisk-videnskabelige emner. Man kunne lære at tænke dybere og mere struktureret end før. Man kunne få hjælp til at forstå.

12. århundredes parisiske skoler blev med tiden sluttet sammen i et mesterlaug, det vi kender som Paris' universitet. Undervisningens grundlag var fra begyndelsen Aristoteles, den første tid kun logikken (*Organon*), men i løbet af 12. og 13. årh. fik man oversat hele resten af *Corpus Aristotelicum* til latin, som jo var det eneste sprog alle vesteuropæere med en højere uddannelse var fælles om.

3. Om Boethius kan man med fordel konsultere John Marenbon, udg., *The Cambridge Companion to Boethius*, Cambridge University Press 2009.

4. Om middelalderens aristotelisme kan man læse i Sten Ebbesen, *Dansk middelalderfilosofi ca. 1170 - 1536* (= S. Ebbesen & C.H. Koch, *Den Danske Filosofis Historie* 1), Gyldendal: København 2002. Tidens undervisnings- og formidlingsmetoder er behandlet i David Bloch & Sten Ebbesen, *Videnssamfundet i det 12. og 13. århundrede. Forskning og formidling*, Historisk-filosofiske Skrifter 33, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, København 2010.

I alle de discipliner Aristoteles havde behandlet – og det er mange – startede den videnskabelige udforskning nu med at man satte sig godt ind i hans skrifter for så derpå at diskutere sagerne – fortolkningen af grundteksterne og den kritiske diskussion var to lige vigtige elementer i et system hvor undervisning og forskning var to sider af samme sag.

Sådan fortsatte man både i Paris og ved alle de nye universiteter der efterhånden dukkede op indtil noget ind i 1500-tallet. Indrømmet, der var andre fakulteter end det aristoteliske *artes*-fakultet, det der senere blev kaldt det filosofiske, men så ansete teologer, medicinere og jurister end var, så udgjorde de kun en ganske lille del af universitetsbefolkningen, og så var de for øvrigt alle startet med en uddannelse i de aristoteliskprægede *artes*.

I 1500-tallet begyndte renæssancehumanismen at slå igennem i den højere uddannelse, og i Nordeuropa gik den i uhellig alliance med protestantismen. I de lutherske lande var det kun lidt kraftigt fortyndet aristotelisk logik og fysik der overlevede på universiteterne, men flere steder i Sydeuropa levede en moderniseret form for aristotelisk skolastik lystigt videre, og snart opdagede lutheranerne til deres fortrydelse at hver gang en af deres teologer skulle debattere med en aristotelisk trænet jesuit blev han sat til vægs fordi han ikke havde rede på elementære filosofiske begreber og distinktioner. Så for at kunne klare sig i debatten måtte man, mente man, genindføre Aristoteles på universiteterne. Det skete i Danmark i Christian den Fjerdes tid.⁵

Ved samme tid begynder førende filosoffer som René Descartes (1596-1660) at te sig antiaristotelisk, men tag ikke fejl: der er mere end en smule aristotelisk skolastik i Descartes. Neoaristotelisme og senskolastik blev efterhånden trængt i defensiven og udåndede til sidst, men resultatet blev ingenlunde en opgivelse af alt aristotelisk tankegods; det *blev* derimod en opgivelse af Aristoteles' værker som grundbøger i en mængde discipliner. Hvilket dog ikke forhindrede en Immanuel Kant (1724-1804) i, på den ene side at synes han måtte kritisere Aristoteles' kategorilære, og på den anden side at mene at *So ein Ding muss man doch haben*, hvorfor han lavede sin egen. På Kants tid var der forlængst gået Aristoteles i alle vesteuropæere.

5. Om 1600-tallets neoaristotelisme kan man læse i Sten Ebbesen & Carl Henrik Koch, *Dansk filosofi i renæssancen 1537-1700*, (= S. Ebbesen & C.H. Koch, *Den Danske Filosofis Historie 2*, Gyldendal: København 2003.

Ved denne historiske skitse mener jeg at have godtgjort at der både har været og er sådan noget som en aristotelisk tradition.

Nu kommer jeg til det sværere spørgsmål:

2. Hvad er den for noget?

Den aristoteliske tradition ligner bogreligioner som kristendom og islam ved at være bundet sammen af respekt for visse grundskrifter. Lige som i religionernes tilfælde kan fortolkningerne variere voldsomt fra sted til sted og fra tid til tid, og lige som i deres tilfælde er der en alvorlig risiko for at det hele ender i bedøvet udenadslæren af grundskrifter og standardfortolkninger. Det er faktisk nogle gange gået så galt, men der er også strålende modeksempler.

Bunden blev nået i 1600-tallets neoaristotelisme i de lutheranske lande, hvor man fx i København stort set nøjedes med at lære sig Caspar Bartholins (1525-1629) ynkelige miniaturekompendier udenad.

Toppen var det sene 13. og tidlige 14. århundrede, hvor man ved universiteterne i Paris og Oxford gjorde studiet af hele det aristoteliske korpus til dybtgående og nyskabende filosofisk virksomhed, men mange steder var man også senere i stand til at holde fast ved den levende *diskussionskultur*, der var blevet udviklet i 1100-tallets pionerår. En kultur som holdt fast på at ingen påstand eller teori, den være sig nok så autoritativ, kan accepteres hvis ikke den kan holde til en grundig efterprøvning i en offentlig diskussion og at ingen forklaring på et enkelttilfælde kan opretholdes hvis den ikke kan generaliseres.

Man lod sig i middelalderen inspirere af den skitse af en fornuftig videnskabelig diskussion som Aristoteles havde leveret i det værk der hedder *Topikken*. Resultatet blev den skolastiske disputation, som vi nu kun har en svag afglans af ved disputatsforsvar, men som i sin glanstid var et fremragende instrument til videnskabelig udvikling, for i disputationen fandt man ældre teoriers svagheder og udviklede nye, som så kunne komme under kritisk eftersyn i følgende disputationer.

Altsammen i videnskabens navn. Videnskab (*scientia*, gr. *ἐπιστήμη*) er forståelse, det er erkendelse af almen karakter, og alle dele af en videnskab må være konsistente med hinanden. Konsistenskontrollen får man i diskussionen mellem fagfæller.

Sokrates, Platon og Aristoteles ville i Elysium have grund til at være stolte af den diskussionskultur der voksede op i 1100-tallets Frankrig og som universiteterne senere har været bærere af.

Denne stadige søgen efter forståelse under evig diskussion er det allervigtigste indhold i den aristoteliske tradition.

Så er der selvfølgelig alle de spændende teorier om alt muligt mellem himmel og jord som blev udviklet inden for denne tradition, og ikke mindst i det 12. til 14. århundrede, som er min yndlingsperiode.

En af mine yndlingsforfattere er vores gamle landsmand Boethius de Dacia, Bo fra Danmark, som virkede i Paris i 1270erne. Jeg vil bruge ham til at illustrere noget af det man kan finde når man studerer den aristoteliske tradition.⁶

Boethius har diskuteret på livet løs, og holdt stejlt fast på at i videnskabelig sammenhæng er det ikke nok at henvise til autoriteter; men samtidig var han stærkt optaget af Aristoteles' geometri-inspirerede videnskabsideal, som han og andre samtidige blandt andet forsøgte at anvende på to af de mest fundamentale discipliner i tidens uddannelse: grammatik og logik.

Både logik og grammatik var tænkt anvendt på naturlige sprog, og på sætninger som handlede om reelle genstande, sagforhold og begivenheder, og Boethius mente også at grammatiske begreber som *afhængighed*, *kongruens* eller *flertal* og logiske begreber som *modsathed*, *følge* og *almenhed* er dannet ud fra en korrekt forståelse af nogle vigtige træk ved virkeligheden – nogle ting er simpelthen sådan at der kan være flere af dem, nogle egenskaber har en relation til andre som man kan kalde følge, koldt og varmt er modsatte sager, men – og det er pointen – når grammatikeren eller logikeren har fået dannet sine begreber og pindet dem ud i definitioner og regler, så kapper han forbindelsen til de fænomener der oprindeligt gav ham ideerne til begreberne.

Logikeren har en regel som siger at *bekræftelse af den ene af to modsætninger medfører benægtelse af den anden*. Dette er en variant af *lex contrariorum* (loven om kontrære modsætninger), som siger at hvis den ene af to kontrære domme er sand, er den anden falsk, mens den omvendte følge ikke gælder. Hvis man nu vidste at *varm* og *kold* er

6. En samlet behandling af Boethius de Dacia findes i min *Dansk middelalderfilosofi ca. 1170 - 1536*, Gyldendal: København 2002.

modsatte egenskaber, kunne man bruge den logiske regel til at retfærdiggøre slutningen *Det her er varmt, altså er det ikke koldt*. Men, siger Boethius, sådan en anvendelse af logikken kræver en viden som ligger uden for logikkens felt, nemlig om de fysiske størrelser varme og kulde. Inden for logikken findes der kun variable og relationer mellem dem.

På samme måde kan en grammatiker sige at hvis et ord tilhører en bestemt grammatisk kategori og et andet ord tilhører en bestemt anden kategori, så kan de konstrueres med hinanden. Men konkrete sætninger der indeholder ikke-grammatiske ord som *en mand* og *snakkede* hører ikke hjemme i grammatisk teori, teorien siger ikke noget om at netop *mand* er et nomen og *snakkede* et verbum og derfor kan konstrueres med hinanden. Der er intet i vejen for at have et sprog hvor *snakkede* er et nomen og *mand* et verbum.

Grammatikken kan ikke udtale sig om andet end de abstrakte betingelser for kongruens, logikeren ikke om andet end de abstrakte betingelser for sandhedsværdier. Ingen af dem kan sige noget om den andens felt, og ingen af dem kan sige noget om realvidenskaberne.

Boethius' skel mellem det man senere har kaldt formal- og realdiscipliner er ikke direkte hentet ud af Aristoteles, men det afspejler det jeg indledningsvis nævnte som hans tilbøjelighed til geometrisering af videnskaberne, og er klart inspireret af hans begreb om form og stof, som man i middelalderen fandt stadig nye anvendelsesmuligheder for.

Den bevidsthed om forskellen på form og stof og på de aristoteliske krav til en videnskab (fremført i *Den Anden Analytik*), som reelt gør hver videnskab til et i princippet selvtilstrækkeligt aksiomatisk-deduktivt system, samtidig med at der kræves en livline til den sansede verden – ikke ethvert konsistent system er eo ipso en videnskab –, alt dette gjorde det muligt for Boethius og hans samtidige at drage et klart skel mellem videnskab og kristelig teologi.

Tidens teologer var også videnskabeligt opdragede, og de arbejdede efter bedste evne på at skabe en modsigelsesfri skriftfortolkning og dogmatik, men det kom efterhånden til at stå klart at det allerede etablerede institutionelle skel mellem det teologiske fakultet og det filosofisk-videnskabelige artes-fakultet også kunne begrundes dybere.

Artisterne, som man kaldte dem fra artes-fakultetet, kunne have en rimelig formodning om at det ville være muligt at opbygge videnskabelige teorier til forklaring af den skabte verden, teorier med udgangspunkt i formodet selvindlysende sandheder og efterprøvelige både for konsistens og for overensstemmelse med erfaringsdata. Der var intet i vejen for at diskutere om aksiomernes nu også faktisk var selvindlysende sandheder, det gjorde man livligt, men man følte sig forvisset om at rigtig mange af dem ville kunne modstå alle angreb.

Teologerne måtte starte med en række aksiomer (trossætninger) som enhver, teolog eller ikke-teolog, vidste ikke var selvindlysende, og hvis sandhed alligevel ikke stod til diskussion. Teologi kunne ikke være videnskab i aristotelisk forstand selv om disciplinen tilegnede sig kravene om rigorøs deduktion og intern konsistens.

For en mand som Boethius de Dacia var det oplagt at man måtte holde videnskab og teologi, viden og tro (*scientia & fides*) adskilte både i teori og i egen praksis – hvordan han mente at man alligevel kunne være både videnskabsmand og kristen er en anden sag, som jeg her vil lade ligge.

For sådan en aristoteliker var det også en oplagt sag at der er et jordisk højeste gode, dvs et ideelt menneskeliv, uanset hvad man mener om et eventuelt efterliv. For ham var det den teoretiske forskers liv, hvor man oplever den særlige menneskelige glæde man får ved at komme til at forstå noget svært forståeligt. For ham og hans ligesindede gjaldt at forståelse gør fri, ganske som Aristoteles havde hævdet.⁷

Den slags intellektualisme kan føre til et åndsaristokratisk hovmod hvor man blæser på resten af samfundet, men det er ikke typisk for den aristoteliske tradition, hvor man altid i bagehovedet har haft den gamles ord i *Politikken* om at mennesket i sin grundvold er et samfundsvæsen. Den aristotelisk inspirerede politiske tænkning i middelalderen er da også karakteriseret ved opfattelsen af samfundet som et *fællesprojekt* for alle borgere. De kunne godt acceptere at man lod en fyrste stå i spidsen for samfundet, men

7. Boethius de Dacias tanker om det gode liv kan læses i hans *Verdens evighed – Det højeste gode – Om drømme*, oversat til dansk af Niels Jørgen Green-Pedersen, (Det lille forlag: Frederiksberg 2001).

kun som en fællesskabets tjener – grov misrøgt af lederrollen var afskedigelsesgrund, det var man enige om.⁸

Der var ganske vist en anden tankeretning, men den var netop ikke aristotelisk inspireret. Det var den teokratiske forestilling om paven som Kristi stedfortræder og uindskrænket jordisk forvalter af den guddommelige almagt. Også pavemagtens forkæmper kunne finde på at citere et og andet Aristotelessted til forsvar for deres tese, men det var pynt af den slags man altid kan skaffe sig når man læser en tekst som Fanden læser Biblen.

En særlig pervers udgave af det teokratiske synspunkt findes hos englænderen John Wycliff fra det sene 1300-tal, manden der i protestantiske lande ofte er blevet udstyret med en helgenglorie fordi han er blevet set som en forløber for de protestantiske reformatorer. Han så verdslige magthavere som analoger til den guddommelige almagthaver; gode analoger er gode fyrster, dårlige analoger er tyranner, men dog stadig analoger, og har derfor krav på at blive adlydt lige som man må adlyde Gud; afskedigelse for embedsmisbrug kommer ikke på tale for fyrstens så lidt som for Guds vedkommende.

Enevoldsteoretikere har altid måttet tage et ikke-aristotelisk udgangspunkt. Wycliffs er nærmest neoplatonisk.

Fortalere for verdslig enevælde begynder da også først for alvor at gøre sig gældende i 1600-tallet, – netop i en periode hvor aristotelismen har det svært mange steder, også her i København på trods af den neoaristoteliske filosofiundervisning; for det meste blot videregav denne undervisning nemlig blot nogle formodet aristoteliske læresætninger uden nogen aristotelisk ånd.

Nogle overfører i 1600-tallet den teokratiske tanke til at det er fyrsten og ikke paven der umiddelbart har fået sin magt delegeret fra Gud. “Af Guds nåde, konge af Langtortistan” er nu ikke længere en ydmyghedsformel, men en påstand om magtdelegation fra allerhøjeste sted. Andre tænkere, som Thomas Hobbes (1588-1679) med hoved-

8. Om den aristotelisk inspirerede politiske tænkning, se S. Ebbesen, ‘Buridans kommentarer til Aristoteles’ Etik og Politik’ i U. Hamilton Clausen & J. Mejer, udg., *Platonselskabet, Symposium København juni 1987. Antikkens Moraltænkning*, Institut for klassisk Filologi, Københavns Universitet 1988, pp. 89-103. Den i artiklen omtalte *Politik*-kommentar af Johannes Buridanus († omkring 1360) har senere vist sig at være af Nicolas de Vaudémont og forfattet ca. 1380.

værket *Leviathan*, opererer med en total magtdelegation nedefra, som ikke kan tilbagekaldes – omend Hobbes levner en kattelerm: hvis fyrsten mister evnen til at forsvare sine undersåtter vender de tilbage til situationen før de overdrog magten til ham.

Overalt i Europa er der på den tid en syndig sammenblanding af videnskab og teologi. Mosaisk fysik, som i århundreder havde ligget underdrejet, kom atter på mode, altså forsøg på at lave en kosmogoni der både tilfredstillede tidens naturvidenskabs krav og skildringen af seksdagesværket i Første Mosebog.

Tiden lige op til reformationstiden og det første par århundreder derefter var svære tider for folk som i god aristotelisk tradition mente at alting måtte stå til debat og at myndigheder ikke skulle bestemme hvad der var videnskabeligt sandt og tvinge forskere til at erklære deres støtte til inkonsistente teorier.

Den aristoteliske ånd vender tilbage i oplysningstiden, omend uden megen direkte støtte i læsning af hans eller tidligere aristotelikeres værker. I 1800-tallet genfandt selv de statsligt underkuede universiteter meget af den gamle diskussionsånd, som trods alt ikke helt var forsvundet – selv under de værste censurperioder levede diskussionsidealet, omend det i praksis ofte blev en tam forestilling.

3. Hvorfor?

Jeg har en meget personlig grund til at studere den aristoteliske tradition. Det er så spændende at sidde med et håndskrift med en tekst som en tænker – stor eller lille – har skrevet for 800 år siden, og læse noget som stort set ingen har læst i flere hundrede år, nå til en foreløbig forståelse, projicere den ud og gætte på hvordan manden nok for at opnå konsistens ville forholde sig til andre spørgsmål end dem jeg nu kender hans svar på, og så gå på jagt efter kilder der kan vise om min hypotese holder stik eller ej. Det er afsindigt spændende, giver mange overraskelser, herunder nogle skuffelser, men også mange heureka-oplevelser. Hurra, jeg har fattet det!

En mindre personlig grund til at beskæftige sig med den aristoteliske tradition er at den er et både betydningsfuldt og værdifuldt element i dannelsen af vores kultur.

Få mennesker er så farlige som dem der tror at verden blev skabt i går og at de selv og deres samtidige har fundet på alting. De får aldrig et passende korrektiv til deres fordomme og deres skråsikkerhed om egen genialitet.

Nogle gange giver historien oven i købet hints om at bestemte tiltag nok ikke er en god idé.

De tidlige universiteter var næsten komplet uafhængige af udenforstående myndigheder. Paver og biskoper forsøgte sig lejlighedsvis med censur, men som regel med ringe resultat. Universiteterne drev videnskab i aristotelisk ånd for at forstå, ikke for at producere kandidater til bestemte stillinger i erhvervslivet. Maksimal studielængde og gennemførselsprocenter var byer i det allerfjerneste Rusland. Den videnskabelige succes var betydelig, og der var for øvrigt også bud efter studerede folk i livet udenfor universitetsmiljøet.

Med tiden fik udenforstående myndigheder magt over universiteterne, ikke mindst da fyrsterne begyndte at stifte eller overtage universiteter og gøre dem økonomisk afhængige af statsmagten. Vores danske universiteter er nu tæt på at blive lige så direkte ministerielt styrede som Københavns Universitet var det første par århundreder efter reformationen og lige så fikserede på at lave kandidater til bestemte erhverv – dengang hovedsagelig præster, nu en større vifte, men ideen er den samme. Også dengang hed det sig at universitetet var en selvejende institution, men de facto greb kongens kansler ind i stort og småt. Det var århundreder hvor der kun kom lidet af videnskabelig værdi ud fra institutionen. Tænk på det, d’herrer og damer på Christiansborg!

Nogle der i farlighed kan konkurrere med de totalt historieløse er dem der tror på en særlig glørværdig mytisk fortid, hvis arv netop de forvalter. Dem har vi også nogle af på Christiansborg.

Vi er alle arvinger til både mere og mindre glørværdige stykker tankegods. For universitetsfolk gælder en særlig forpligtelse til at søge at blive bevidste om vores arv på godt og ondt, og at holde det bedste, og kun det bedste, i den aristoteliske tradition i live:

– Den tanke at forståelse er et gode i sig selv og at hvis man endelig vil se det som et middelbart gode, så består dets godhed ikke i at viden giver magt men i at viden giver frihed.

– Den tanke at vi ikke alene grundlæggende er erkendende væsner men også grundlæggende er samfundsvæsner, og at det indebærer en pligt til at forsøge at videregive sin indsigt til andre.

– Den tanke at ægte, videnskabelig forståelse er af almen og abstrakt art, men skal stå sin prøve i konfrontation med den konkrete verden, lige så vel som den skal være fri for både selvmodsigelser og overflødige antagelser.

– Endelig den tanke at en sådan forståelse kun kan trives i en åben diskussionskultur uden nogen form for censur.

Forsk i frihed, men under ansvar over for offentlig faglig kritik! Se, det er den aristoteliske tradition i en nøddeskal, og det leverer det allervigtigste svar på spørgsmålet “Hvorfor skal vi dog beskæftige os med den sag?”

Sokrates, Platon og Aristoteles skulle gerne i deres Elysium have grund til at betragte os som deres fjerne elever, men ikke efterplaprere, og være stolte af os.